

Recenzje i omówienia nadesłanych książek

LITURGIKA

MATIAS AUGÉ, *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w Kościele*, tłum. Krzysztof Stopa, Kraków: „Homo Dei” 2013, 356 s., ISBN 978-83-62579-91-4.

Publikacja zachowuje swoją oryginalność pośród licznych opracowań na temat roku liturgicznego, gdyż autor w trakcie prezentacji stara się uwypuklić teologiczny, a także duchowy wymiar roku liturgicznego. Nie pomija także aspektów historycznych i celebracji.

Prezentacja zagadnienia trzyma się schematu opartego na własnej, wewnętrznej logice autora, który najpierw podaje kryteria metodologiczne, aby wyjaśnić, w jaki sposób zamierza podejść do zagadnienia (rozdział 1). Następnie zajmuje się tematyką czasu liturgicznego, gdyż rok liturgiczny sytuuje się w relacji między czasem historii zbawienia a czasem celebracji tajemnicy zbawienia (rozdział 2). W dalszej części autor trzyma się metody historyczno-genetycznej, aby pokazać, że rok liturgiczny narodził się z misterium Paschy, a następnie stopniowo rozrastał się w ciągu pierwszych trzech wieków (rozdział 3). Dopelnieniem tej problematyki jest krótki rozdział 4 na temat kalendarza liturgicznego. Po nim szczególną uwagę poświęcił niedzieli, która jako dzień Pański i tygodniowa Pascha jest pierwszą celebracją liturgiczną pojawiającą się w historii (rozdział 5). Następnie prezentuje studium corocznej Paschy i jej rozwoju w liturgii rzymskiej (rozdziały 6, 7 i 8) oraz analizuje cykle liturgiczne: okres objawienia się Pana (rozdział 9) i okres zwykły (rozdział 10), a także święta idei (rozdział 11), kult Maryi (rozdział 12) oraz aniołów i świętych

w ciągu cyklu rocznego obchodów misterium Chrystusa (rozdział 13). Całość omówienia kończy nakreśleniem zasadniczych linii teologii i duchowości roku liturgicznego (rozdział 14).

ZBIGNIEW MICHAŁ GŁOWACKI, *Księdza Adama Ludwika Szafrąńskiego teologia liturgii*, Lublin: Wydaw. KUL 2013, 290 s., ISBN 978-83-7702-732-5.

Autor postawił sobie za cel przedstawienie teologicznego rozumienia liturgii przez ks. Adama Ludwika Szafrąńskiego zarówno co do jej istoty, czyli znaczenia teologicznego, jak też jej funkcji w Kościele. Specyfika dzieł ks. Szafrąńskiego narzuciła autorowi metodę przyjętą w pracy, dlatego zastosował w opracowaniu klucz wyznaczony na podstawie określenia liturgii z Konstytucji o liturgii (nr 7). Istotnymi terminami, do których ks. Szafrąński odwoływał się w teologii liturgii, są: kapłaństwo Chrystusa, Kościół i sakramenty. One to stały się podstawą konstrukcji opracowania, które podzielono na pięć rozdziałów.

W pierwszym rozdziale przedstawiono osobę ks. Szafrąńskiego, jego działalność naukową i zagadnienia, które w szczególny sposób go zajmowały. Istotę liturgii w ujęciu ks. Szafrąńskiego ukazano w drugim rozdziale, natomiast relacje, jakie łączą liturgię z Kościołem, przedstawiono w trzecim rozdziale. Następny rozdział dotyczy ujęcia wybranych sakramentów świętych w kontekście wcielenia i misterium Paschy Chrystusa. Ostatni rozdział porusza zagadnienie roli i miejsca Eucharystii w życiu Kościoła.

BARTŁOMIJ MATCZAK, *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna. Studium na podstawie zbiorów Archiwum w Camaldoli* (Modlitwa Kościoła 15), Kraków: „Tyniec” 2013, 385 s., ISBN 978-83-7354-483-3.

Autor postawił sobie za cel odkrywanie roli, jaką o. Cyprian Vagaggini OSB odegrał w odnowie liturgicznej po Soborze Watykańskim II. Osiągnięcie wyznaczonego celu opierał na badaniach archiwalnych i studium dzieł opublikowanych przez Vagagginiego. Pierwszy rozdział opracowania dotyczy okresu prac komisji przedprzygotowawczej, przygotowawczej i redakcyjnej związanej z powstaniem Konstytucji o liturgii świętej. W drugim rozdziale autor zajął się problematyką Mszy św. koncelebrowanej. W kolejnym rozdziale ukazał zagadnienia związane z powstawaniem nowych modlitw eucharystycznych po Soborze Watykańskim II. Ostatni rozdział dotyczy sakramentów i pojawiających się w ich tle, jako temat drugorzędny, sakramentaliów.

MARCIN OLEJNICZAK, *Treści teologiczno-liturgiczne formularza Mszy w dzień uroczystości Zesłania Ducha Świętego* (Scripta Theologica Thoruniensia 26), Toruń: Wydaw. Naukowe UMK 2013, 139 s., ISBN 978-83-231-2967-7.

Podstawowy cel opracowania stanowi ukazanie teologicznych treści celebracji Pięćdziesiątnicy poprzez analizę tekstów biblijnych, i euhologicznych połączonych ze sobą, aby w ten sposób dać pełny obraz celebracji. W pierwszym rozdziale

została przedstawiona analiza tekstów eucharystycznych i biblijnych składających się na obrządy wstępne i liturgię słowa. Drugi rozdział ukazuje dar i działanie Ducha Świętego w tekstach liturgii eucharystycznej. W trzecim rozdziale autor prezentuje owoc analizy biblijno-liturgicznej dokonanej w pierwszym i drugim rozdziale, dlatego stanowi on syntezę globalnej teologii celebracji misterium Pięćdziesiątnicy w odniesieniu do człowieka, do wspólnoty Kościoła oraz człowieka we wspólnocie.

DOMINIK OSTROWSKI, *Uświęcenie i kult. Liturgia godzin w perspektywie soborowej definicji liturgii*, Świdnica: Wydaw. WSD „Adalbertus” 2013, 350 s., ISBN 978-83-60663-78-3.

Autor podejmuje się w opracowaniu poszukiwania i uzasadnienia liturgicznego znaku materialnego w liturgii godzin w sensie obrzędu na podstawie rezultatów przeprowadzonych badań. Pragnie odpowiedzieć na pytanie, dlaczego liturgia godzin jest faktycznie czynnością liturgiczną. W pierwszym rozdziale podejmuje analizę *officium divinum* w kontekście soborowej definicji liturgii. Drugi rozdział prezentuje problematykę znaków uświęcenia i znaków kultu. Kolejny rozdział dotyczy słowa Bożego w liturgii godzin jako *ritus* liturgii godzin. W czwartym rozdziale zajmuje się modlitwą Kościoła jako *preces* liturgii godzin. Ostatni rozdział pracy, będący funkcjonalną syntezą struktury oficjum, jak i następujący po nim ekskurs, dotyczący relacji liturgii godzin i Eucharystii, kierują się specyfiką metody liturgicznej w teologii, aby przedstawić teologię liturgiczną w konkretnej historii.

KRZYSZTOF POROSŁO (red.), *Życie w Chrystusie według Ducha. Teologia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego* (Modlitwa Kościoła 17), Tyniec 2014, 365 s.

Przedstawiona książka pod redakcją ks. Krzysztofa Porosły zasługuje na wszelkie rekomendacje wydawnicze. Stanowi ona solidną monografię naukową na przecięciu teologii sakramentalnej i teologii liturgii. Tematem monografii jest szeroko pojęta problematyka sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego; w tomie współlistnieją teksty poświęcone zagadnieniom historycznym, systematyczno-teologicznym oraz pastoralnym. Jest ona podzielona na kilka sekcji, z których każda odznacza się spójnością prezentacji poszczególnych wymiarów doktryny inicjacji chrześcijańskiej widzianej z perspektywy rytualno-celebratywnej i teologicznej. Ten ostatni wątek obecny jest zresztą we wszystkich tekstach, które wyraźnie zdradzają duszpasterskie zacięcie. Sprawia ono, że całość monografii zasługuje również na miano dobrego traktatu duchowego. Czytelnik szukający głębszej, przemyślanej pożywki duchowej odnajdzie w książce wiele cennych pereł ubogacających jego *itinerarium mentis in Deum*. Taki stan rzeczy wyraźnie wskazuje na fakt, iż twórcom rekolekcji *Mysterium fascinans* udało się spełnić kluczowy dla nich postulat pojednania refleksji duchowej z namysłem teologicznym. Ujęcie to daje się odczuć niemalże na każdej stronie książki zredagowanej przez ks. Porosłę. Wypada wyrazić nadzieję, że takie podejście stanie się inspiracją dla młodego pokolenia teologów polskich. Wyjątkowo dobrze oceniam odwagę autorów w formułowaniu wniosków, zarówno

teologicznych, jak i praktycznych. Cieszy fakt, że kwestie związane z kolejnością udzielania sakramentów zajmują poczytne miejsce w tomie. W tym względzie trzeba wyrazić nadzieję, że omawiany tom dotrze do szerokiego gremium czytelników, w tym do osób odpowiedzialnych w Polsce za decyzje prawno-liturgiczno-duszpasterskie i stanie się zarzewiem szerszej dyskusji prowadzącej do lepszego uregulowania tej kwestii. Na uwagę zasługuje obecność tekstów autorów zagranicznych: prof. Aroceny Solano z Pampeluny i prof. Muroniego z Rzymu. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z przykładem dojrzałej teologii liturgicznej wydarzenia eucharystycznego. W drugim zaś nacisk położony jest na podejście bardziej formalno-analityczne, właściwe współczesnemu rozumieniu nauk o liturgii, tak jak uprawia się je na Papieskim Instytucie Liturgicznym *San Anselmo* w Rzymie.

Zawarte w monografii teksty spełniają wszystkie wymagania stawiane tego rodzaju publikacjom. Odnznaczają się znaczącą przejrzystością i logiką wywodów oraz rygiem metodologicznym właściwym poszczególnym dyscyplinom teologicznym. Stanowią one dobry przykład warsztatu pracy teologa liturgisty i historyka liturgii (w tym miejscu wypada podkreślić merytoryczną wartość obydwu artykułów ks. Zachary). Zgromadzone przez redaktora wystąpienia mogą okazać się przydatne specjalistom w różnych dziedzinach, począwszy od samych teologów, przez historyków kultury aż do antropologów. Ich lektura zaciekawi również tych, którzy interesują się hobbistycznie liturgią i jej teologicznym rozumieniem oraz chcą w niej coraz bardziej świadomie uczestniczyć w postawie pogłębiającego się otwarcia na działanie Trójjedynego Boga w świecie świętych znaków.

Ks. Robert J. Woźniak

St. Dominic Parish, Oyster Deay, NY, 06.08.2014

GRZEGORZ RZEŹWICKI, *Od kandydata przez stopnie ministranta, funkcję lektora i ceremoniarza do animatora. Wokół problemów formacji służby liturgicznej*, Tarnów: „Biblos” 2013, 344 s., ISBN 978-83-7793-168-4.

Publikacja — według autora — przeznaczona jest dla opiekunów grup służby liturgicznej. Stanowi ona swego rodzaju propedeutykę liturgiki pastoralnej, która może posłużyć jako materiał szkoleniowy dla uczestników kursu ceremoniarza i animatora liturgicznego. Zamiarem opracowania jest przedstawienie dawnego programu Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej na nowo, w formie skróconej, według którego dziś formuje głównie Ruch Światło–Życie. Ponadto oprócz wskazań teoretycznych zawiera także uwagi praktyczne na temat możliwości prowadzenia w ciągu roku formacji według stopni męskiej służby liturgicznej w parafiach o różnej liczbie ministrantów i lektorów.

Całość opracowania podzielono na 16 następujących części: duszpasterstwo liturgiczne, liturgia Kościoła, posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym, przeszerzeń liturgiczna, postawy i gesty liturgiczne, księgi liturgiczne, szaty liturgiczne, założenia programowe Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej, formacja

według stopni ministranckich, posługiwanie wokół stołu słowa Bożego, ministrant słowa Bożego (lektor), posługa śpiewu, funkcja ceremoniarza, funkcja animatora liturgicznego, Oaza stałym elementem formacji służby liturgicznej, patronowie służby liturgicznej. Ponadto w Dodatku umieszczono wyjątki z nowych dokumentów Kościoła dotyczących tajemnicy Eucharystii.

ADELAJDA SIELEPIN CHR, JAROSŁAW SUPERSON SAC (red.), *Modlitwa liturgiczna* (Ad Dominum 2), Kraków: Wydaw. Naukowe UPJP II 2012, 180 [1] s., ISBN 978-83-7438-318-9.

Treść: *Wstęp*, s. 5–10; E. GORDON, „*Żyd nie stoi przed Bogiem sam*” — *opis liturgii żydowskiej*, s. 11–33; J. SUPERSON, *La celebrazione di Maria nelle liturgie orientali (L'Analisi delle stanze da 7 a 12 dell'inno acathistos)*, s. 35–54; G. GUIVER, *Daily liturgical prayer in the Anglican tradition*, s. 55–64; S. MIESZCZAK, „*Litania maior*” w liturgii rzymskiej, s. 65–76; B. FRONTCZAK, *Wybrane modlitwy i błogosławieństwa na różne okoliczności codziennego życia w Sakramentarzu Gelazjańskim. Tekst oryginalny i tłumaczenie*, s. 77–107; M. BUDYTA, *Poranna obietnica odpoczynku. Znaczenie Psalmu 95 w liturgii uświęcenia czasu*, s. 109–145; S. FEDOROWICZ, *Dyscyplina chórowa na przykładzie katedry wawelskiej w XV wieku*, s. 147–159; M. DRĄG, *Modlitwa liturgiczna w początkach istnienia zakonu św. Franciszka*, s. 161–177; *Noty o autorach*, s. 179–180.

Bp Rudolf Pierskała

MUZYKA KOŚCIELNA

TOMASZ JEŻ, *Kultura muzyczna jezuitów na Śląsku i ziemi kłodzkiej (1581–1776)* (Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis. Seria B, t. XVIII), Warszawa: Wydaw. Naukowe „Sub Lupa” 2013, ss. VIII, 699, ISBN 978-83-64003-02-8.

W kształtowaniu bogactwa i różnorodności tradycji dziejów kultury muzycznej na Śląsku, które od ostatnich dekad poprzedniego stulecia na powrót stają się przedmiotem coraz intensywniejszych badań naukowych, znaczącą rolę odegrała działalność środowisk kościelnych, szczególnie zaś licznych na tym terenie ośrodków zakonnych. To właśnie w archiwach klasztornych zachowały się najstarsze świadectwa śląskiej przeszłości muzycznej, a do najbardziej zasłużonych w tym zakresie należą opactwa cysterskie, kanoników regularnych, premonstratensów, dominikanów czy franciszkanów, do których pod koniec XVI stulecia dołączyli jezuita, sprowadzeni do Wrocławia w 1581 r., choć okres ich najbardziej intensywnej działalności rozpoczął się w połowie kolejnego stulecia, po zakończeniu wojny 30-letniej, wraz z rozwojem rekatolizacji i kontrreformacji. To właśnie przedstawiciele Towarzystwa Jezusowego, dzięki aktywnej pracy duszpasterskiej, edukacyjnej i kulturotwórczej, posługując się wypracowanymi przez siebie nowoczesnymi, jak na ówczesne czasy, metodami w różnych wymiarach owocnej działalności, przyczynili

się w znacznej mierze do przeprowadzenia potrydenckiej odnowy Kościoła katolickiego na Śląsku, a także realizacji na tych terenach idei kontrreformacyjnych. Istotne medium w tym procesie stanowiła bogata i pełna wystawnego przepychu sztuka barokowa, w tym także muzyka (na czele z powstającą w *stile nuovo* wielogłosową twórczością wokально-instrumentalną), coraz śmieiej włączana w ramy uroczystych celebracji liturgicznych. Z drugiej strony jezuiti potrafili doskonale wykorzystywać rozwijający się intensywnie nurt pobożności ludowej, z niezwykle bogatym zasobem pieśni religijnych, stanowiących wówczas repertuar pozaliturgiczny.

Co jednak znamienne, pomimo niezwykle wszechstronnego i wyczerpującego stanu badań nad szeroką i różnorodną działalnością tego zakonu (w dużej mierze wykorzystaną w recenzowanej rozprawie), problematyka muzyczna stanowi w tym dorobku znaczenie marginalne i daleko niezadowolające, a nieliczne w sumie pozycje z tego zakresu określić można w zdecydowanej większości jako przyczynkarskie. Stan taki zaobserwować możemy także np. w hasłach encyklopedycznych, w interesującym nas zakresie skupionych głównie na sztuce i teatrze jezuickim (por. np. hasło w t. VII *Encyklopedii Katolickiej KUL*). Niewątpliwie cenne i wartościowe, z punktu widzenia naukowej przydatności, są dawniejsze studia, poświęcone głównie muzyce u jezuitów na terenach Włoch (np. T.D. Culley, M. Dixon) i Niemiec (M. Wittwer), czy pochodzące z ostatnich kilkunastu lat prace opublikowane w Czechach (np. A. Fechtnerová, M. Freemanová, J. Sehnal) i na Słowacji (np. tom studiów pod red. L. Kačica), z polskojęzycznych zaś głównie opracowania historyków jezuickich — L. Grzebienia i J. Kochanowicza, oraz T. Jeża, jednak brak było dotąd wyczerpującej monografii, która by w sposób kompleksowy ukazała niepodważalne znaczenie sztuki dźwięku w działalności duszpasterskiej, edukacyjno-wychowawczej i kulturalnej jezuitów, a także ich istotnego wkładu w rozwój europejskiej kultury muzycznej XVII i XVIII w.

Prezentowana monografia T. Jeża zarówno od strony merytorycznej, jak i metodologicznej, nie posiada właściwie słabych stron, a podczas jej lektury nie rodzą się żadne istotne z punktu widzenia naukowego dyskursu wątpliwości. Co więcej, zaciekawia ona czytelnika we wszystkich swoich partiach, a całość, dzięki terminologicznej precyzji oraz trosce o zrozumiałość toku wywodów, formułowanych przy pomocy wysoce wysublimowanego języka, czyta się z dużym zainteresowaniem. Zakreślona tematem problematyka, dotycząca kultury muzycznej jezuitów na Śląsku i ziemi kłodzkiej w latach 1581–1776 (czyli od sprowadzenia jezuitów do Wrocławia aż po ich kasatę), przedstawiona została z nadkładem o syntetycznie przedstawione treści historyczne (dotyczące głównie obecności jezuitów na omawianych terenach), teologiczne (związane m.in. z rozwojem duchowości czy nurtu pobożności ludowej) oraz ogólnomuzyczne (np. ciekawe rozważania na temat muzyki liturgicznej w okresie potrydenckim, w środowisku katolickim i protestanckim). Można się, rzecz jasna, zastanawiać, czy niektóre fragmenty pracy nie zostały opracowane zbyt szczegółowo (np. historia poszczególnych kolegiów jezuic-

kich bądź opisy życia muzycznego w zagranicznych konwiktach), inne zaś nazbyt syntetycznie (np. dotyczące kompozytorów jezuickich czy tworzonych przez nich dzieł muzycznych), można próbować uzupełniać pozycje bibliograficzne (które nie wniosłyby raczej istotnych nowości), postulować zamianę określenia: „uroczystości paraliturgiczne” na bardziej odpowiednie — „pozaliturgiczne” (także spotykane w pracy) lub po prostu „nabożeństwa”, czy wskazywać potknięcia stylistyczne bądź tzw. literówki (np. błędna pisownia niemieckiej nazwy Żor — powinno być Sohrau [Sorau to odpowiednik Žar] czy niewłaściwa forma nazwiska cysterskiego muzyka Alexiusa Gulitza [w pracy jest: Pulitz]). Wszystko to są jednak kwestie drugorzędne, mało istotne (i łatwe do poprawienia w kolejnych wydaniach) wobec bogactwa zamieszczonych w pracy treści i nowatorstwa ich interpretacji, a także wobec zasługującej na szacunek eksploracji źródeł, w większości wykorzystanych w badaniach muzykologicznych po raz pierwszy! Dotyczy to głównie źródeł zakonnych, zachowanych przede wszystkim w rzymskim *Archivum Romanum Societatis Iesu*, a także w archiwach prowincji austriackiej, czeskiej, niemieckiej i śląskiej (tu mała uwaga: przy tworzeniu nowych skrótów dla archiwum archidiecezjalnego oraz państwowego we Wrocławiu warto dla określenia miejsca zachować skrót WR — analogicznie jak przy sigłach bibliotek. Podobna wątpliwość dotyczy wprowadzania innych, od już przyjętych, skrótów czasopism, np. AfMw, JSFUB, Mf, OJb, SKHS, RTSO czy ZVGS).

Uznanie budzi już oryginalny, a przy tym niezwykle przejrzysty i logiczny układ rozprawy, podzielonej na 7 części wyróżnionych przy pomocy terminów łacińskich i ich polskojęzycznych dopowiedzeń (1. *Traditio*. Konteksty źródłowe i historyczne; 2. *Usus*. Praktyka muzyczna w środowisku jezuickim; 3. *Catechesis*. Muzyka w duszpasterstwie jezuickim; 4. *Schola*. Muzyka w jezuickich instytucjach dydaktycznych; 5. *Cantus*. Praktyka muzyczna i repertuar; 6. *Societas*. Społeczna rola muzyki; 7. *Fontes*. Źródła i materiały). Całość poprzedzona jest zwięzłym wstępem (*Prologus*), w którym przedstawiono przedmiot, zakres i układ pracy. Autor już w pierwszym zdaniu podkreśla niezwykle fenomen twórczości muzycznej związanej z działalnością jezuitów i ich ogromny wpływ na sztukę (w tym także muzykę) potrydencką, która jednak, jak dalej wskazuje, nie doczekała się dotąd wyczerpującego opracowania. W zamieszczonych tu rozważaniach wstępnych czytamy m.in.: „Nie sposób przecenić stymulującej kulturotwórczo obecności jezuitów w tradycji artystycznej swoich czasów. Rozmach, kunszt i forma powstającej w jezuickich ośrodkach architektury, malarstwa i rzeźby do dziś budzą szacunek nie tylko przeciętnego odbiorcy, ale także historyka kultury, poznającego przecież o wiele obfitszą spuściznę artystyczną o tej samej genezie, zachowaną w utworach literackich, teatralnych i muzycznych. Paradoksalnie, to właśnie niezwykle bogata tradycja jezuickich sztuk retorycznych była przez długi czas rzadziej eksplorowana przez badaczy, uprzedzonych z powodu ideowo nacechowanych opinii, które zarzucały tej spuściznie schematyczność, akademickość i brak oryginalności. Prowadzone

od paru dekad prace historyków literatury, teatru i muzyki wyraźnie dowodzą, że powyższy stereotyp jest dalece niesprawiedliwy, nie tylko zresztą dla sztuki jezuickiej. Jego nieobiektywność w znacznym stopniu utrudnia także rozumienie całej europejskiej kultury nowożytnej, dla której tradycja ta była przecież jednym z ważniejszych komponentów” (s. 1).

Już na podstawie przytoczonych zdań widzimy, jak ważnego, a zarazem ambitnego zadania podjął się autor, który wpisuje się zarazem twórczo w rozwój stosunkowo niedawno rozpoczętego — przynajmniej w zakresie sztuki muzycznej — nurtu badawczego. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, że na gruncie muzykologii polskiej tematyka ta jest mocno zaniedbana, niewspółmiernie w stosunku do jej znaczenia. Celem ukazania „całokształtu zjawisk, towarzyszących uprawianiu muzyki w badanym środowisku” (s. 2), w polu zainteresowań badawczych dra T. Jeża znalazły się — jak sam zaznacza — „zarówno konkretyzacje dzieł muzycznych, jak i okoliczności ich powstania, działalność instytucji zaangażowanych w wykonania muzyczne oraz problem recepcji muzyki w środowiskach jej odbiorców” (tamże). Na tej podstawie autor podejmuje próbę „rekonstrukcji historycznych wzorów zachowania i myślenia, eksplikowanych zarówno w piśmiennictwie jezuickim, jak i zakodowanych w estetycznym i ideowym przekazie dzieł sztuki muzycznej” (s. 3), a zarazem „rekonstrukcji dynamiki jezuickiego życia muzycznego na badanym terenie” (s. 5). Wiarygodność tego rodzaju rekonstrukcji warunkuje w sposób absolutnie przekonujący niezwykle szeroka baza źródłowa, przedstawiona — w ramach odpowiednich wykazów — w ostatniej części prezentowanej pracy (s. 527–663), licząca w sumie ponad dwa tysiące (dokładnie 2023) pozycji (!), w tym ponad 700 źródeł rękopiśmiennych i ponad 600 starych druków (z niezwykle zasobną i cenną kolekcją librett spektakli teatralnych i oratoryjnych oraz ich streszczeń, uzupełnioną programami specyficznych dla środowisk jezuickich *meditationes quadragesimales*), a także prawie 700 pozycji literatury przedmiotu (można się zastanawiać, czy zamieszczonych w wykazie literatury XIX-wiecznych opracowań zbiorów dekretów [*Institutum Societatis Iesu. Examen et Constitutiones. Decreta Congregationum Generalium...*] oraz różnych dokumentów zakonnych wydawanych wspólnie w seriach: *Monumenta Historica Societatis Iesu* i *Monumenta Ignatiana*, a nawet innych wydań pisma św. Ignacego Loyoli, nie przenieść jednak do części źródłowej?).

Nie sposób omówić tu szczegółowo wszystkich zawartych w pracy różnorodnych wątków tematycznych oraz ich kontekstów związanych z kulturotwórczą działalnością jezuitów. Dlatego też w dalszej części recenzji skupimy się jedynie na najbardziej istotnych — z perspektywy badań muzykologicznych — zagadnieniach, które znacząco poszerzają i ubogacają stan wiedzy w tym obszarze. Przede wszystkim należy podkreślić, iż dzięki gruntownym badaniom źródeł zakonnych, szczególnie katalogów osobowych, T. Jeż przywrócił do naukowego obiegu szereg (ponad 400!) mało-, bądź w ogóle nieznanymi dotąd nazwisk działających na Śląsku muzyków jezuickich, szczególnie prefektów muzyki, pedagogów, opiekunów zes-

połów muzycznych, organistów i organmistrzów, a także poszerzył informacje na temat reprezentujących omawiane zgromadzenie kompozytorów (w sumie 26). Niezwykle interesujące i naukowo poznawcze, a z punktu widzenia dotychczasowej literatury przedmiotu w dużej mierze nowatorskie, są rozważania na temat miejsca i roli muzyki w kulturze środowisk jezuickich, widzianych zawsze w kontekście działalności duszpasterskiej i praktyki liturgicznej (ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z charakteru epoki), ukazujące specyficzną przemianę w tym zakresie, prowadzącą do „wyształcenia się u progu XVIII wieku nowego sposobu społecznego funkcjonowania muzyki” (s. 4). Oryginalne podsumowanie tych treści autor zawarł w przedostatnim rozdziale recenzowanej pracy (zatytułowanym: *Societas*, s. 503–514), który pełni funkcję tradycyjnego zakończenia całości rozważań. Warto przytoczyć tu kilka fundamentalnych myśli, wyraźnie wskazujących na „logiczny i spójny przekaz ideacyjny” kultury muzycznej środowisk jezuickich, która pomimo wyraźnie pragmatycznego aspektu, zajmowała ważne miejsce w „kompleksowym programie reform o wyraźnie humanistycznej motywacji” (s. 503), stając się „doskonałym medium społecznej komunikacji” (s. 504). Wyciągając wnioski z przeprowadzonych w pracy analiz, T. Jeż podkreśla: „Jezuicką muzykę można postrzegać jako korelat Ignacjańskich *Ćwiczeń duchownych*, zapraszających do świata transcendencji człowieka w jego psychofizycznej integralności. (...) Zgodnie z jezuickim ideałem *magis*, tworzona w tym środowisku sztuka wykorzystywała możliwie ekstensywnie potencjał muzyki, najchętniej łącząc jej oddziaływanie z przekazem słownym i wizualnym. Muzyka była więc elementem komunikacji multimedialnej, użytej do holistycznie rozumianej formacji religijnej. Aby być skuteczna, musiała łączyć jakości religijne z estetycznymi i formalnymi. (...) Wskazane też było, aby łączyła jakości uniwersalne z elementami tradycji lokalnych, przyciągała do uczestnictwa w liturgii, nie przesłaniając jej sobą, spełniała kryterium *ad aedificationem*, zachowując ciągłość dotychczasowych wzorów artystycznych” (tamże). To nowatorskie — syntetyzujące i akomodacyjne zarazem podejście jezuitów do „sztuki dźwięku” współgrało z innymi ich pionierskimi działaniami w zakresie dynamicznego rozwoju prowadzonych przez zakon instytucji edukacyjnych i kulturalnych (jak stwierdza autor: stworzony przez jezuitów program nauczania „na kolejne dwieście lat wyznaczył kierunki rozwoju europejskich instytucji dydaktycznych” — s. 506), owocnej formacji katechetycznej (z wykorzystaniem m.in. pieśni religijnej) i związanej z nią edukacji liturgicznej, a przede wszystkim na gruncie stworzonego i szczególnie popieranego w omawianych środowiskach, stanowiącego swoisty fenomen kultury, jezuickiego dramatu szkolnego.

Do najbardziej cennych i wartościowych partii książki należy rozdział piąty, zarazem najbardziej muzykologiczny, dotyczący praktyki muzycznej i repertuaru muzycznego pielęgnowanego w środowiskach jezuickich (s. 419–502). Przede wszystkim T. Jeż, w oparciu o badania źródłowe, przekonywająco i — miejmy nadzieję — ostatecznie rozprawia się z często nadużywanym i błędnym stereotypem: *Je-*

suita non cantat, a także z równie nieprawdziwym zarzutem dystansu jezuitów do liturgii. Potwierdzenie nowego podejścia do tych kwestii stanowi kilkakrotnie już wskazywana i w pełni udowodniona znacząca rola muzyki w różnorodnej i aktywnej działalności omawianego zakonu, jak również dynamiczny rozwój oraz bogactwo form kultury muzycznej w prowadzonych przez członków Towarzystwa Jezusowego instytucjach (duszpasterskich i edukacyjnych). Dodatkowych argumentów dostarczają ponadto szczegółowe informacje dotyczące działalności poszczególnych muzyków jezuickich (głównie w odniesieniu do prefektów muzyki i kompozytorów, uzupełnionych dodatkowo o organmistrzów i organistów), a także gruntowne i rzetelne, ilustrowane odpowiednio dobranymi przykładami nutowymi, analizy nieliczne, niestety, zachowanych dzieł muzycznych (autor wyróżnia tu repertuar powstały w środowisku jezuickim oraz repertuar przyswojony przez jezuickie instytucje muzyczne). O ile same analizy nie budzą żadnych zastrzeżeń, to drobne wątpliwości rodzą się w odniesieniu do nie do końca jasnych kryteriów wyróżnienia kolejnych pokoleń kompozytorów jezuickich, jak również wyboru nazwisk, do których twórcy ci są porównywani. Można jeszcze zrozumieć wybór K. Förstera jun. czy J.K. Kerlla, którzy studiowali w Rzymie u G. Carissimiego, jednak już nazwiska J.Ch. Bacha oraz F.X. Richtera wydają się zbyt przypadkowe. Moim zdaniem, lepszym punktem odniesienia byłiby przedstawiciele kolejnych generacji twórców szkoły neapolitańskiej, którzy stanowili najbardziej wyraźny wzór dla wielu (nawet spośród omawianych) kompozytorów ówczesnej muzyki religijnej. Z reguły jednak rozważania tej części pracy przynoszą, jak wyżej wspomniano, wiele cennych oraz interesujących informacji i pozwalają na sformułowanie istotnego wniosku, iż „jezuicki repertuar muzyczny łączy w swych muzycznych konkretyzacjach cechy współczesności i tradycji”, w specyficznej dla tego ośrodka symbiozie „tradycji muzyki figuralnej z wernakularnym repertuarem pieśniowym” (s. 489). Dla badaczy dziejów kultury muzycznej Śląska niezwykle wartościowe są wreszcie rozważania dotyczące rozprzestrzeniania oraz wzajemnego przenikania się repertuaru muzycznego (wielogłosowego i pieśniowego) pomiędzy różnymi, działającymi na omawianym terenie, ośrodkami kościelnymi (głównie klasztornymi).

Ogólnie prezentowaną książkę T. Jeża należy zaliczyć do prac w pełni interdyscyplinarnych, która imponuje nie tylko rozmiarami (699 stron formatu B5), ale przede wszystkim bogactwem treści, świadcząc zarazem o wszechstronności i erudycji autora, o jego szerokim, a zarazem fachowym i dojrzałym warsztacie naukowym. Na podkreślenie zasługuje również wzorcowa szata graficzna i profesjonalna redakcja techniczna publikacji wydanej w uniwersyteckiej serii „*Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis*” (seria B, tom XVIII) oraz opracowanej w warszawskim Wydawnictwie Naukowym Sub Lupa, włącznie z troską o przejrzystość tabel i staranność zapisu przykładów nutowych oraz dopełniających całość indeksów (miejscowości i instytucji oraz osób). Widoczna jest również dbałość o odpowiednią jakość ilustracji, choć pewien niedosyt rodzi brak

ilustracji kolorowych, szczególnie tych, które przedstawiają bogate i wielobarwne wnętrza śląskich kościołów jezuickich. Warto to uzupełnić w obcojęzycznym wydaniu publikacji, które powinno zostać zrealizowane celem uprzyśpieszenia znakomitego owocu badań jak najliczniejszym zagranicznym środowiskom naukowym oraz zakonnym.

Remigiusz Pośpiech

ANTONINA KARPOWICZ-ZBIŃKOWSKA, *Teologia muzyki w dialogach filozoficznych św. Augustyna*, Kraków: Wydawnictwo Nomos 2013, ss. 148, ISBN 978-83-7688-149-2.

Jest to publikacja o charakterze interdyscyplinarnym (zagadnienia filozoficzne, teologiczne i patrystyczne) porządkująca powszechnie znane z późniejszej filozofii starożytne kategorie muzyki obecne w myśli św. Augustyna, odnosząc je do świata filozofii pierwszych wieków chrześcijaństwa. Ma ona zatem charakter refleksji historiozoficznej, estetycznej i kulturoznawczej.

Autorka, która jest teologiem i muzykologiem rozmiłowanym w badaniach teologicznych i filozoficznych pryncypiów muzyki, zamieszcza w opisywanym dziele kolejno interpretację trzech kategorii, czerpiąc z najstarszych zachowanych pism św. Augustyna, jakim są jego dialogi filozoficzne, przede wszystkim 6-tomowy dialog *O muzyce*. Rozdział I, zatytułowany *Harmonia wszechstworzenia i jego poszczególnych części*, dotyczy kategorii *musica mundana* (harmonia wszechświata); rozdział II, zatytułowany *Harmonia w człowieku*, dotyczy kategorii *musica humana*, a rozdział III, zatytułowany *Dzieła ludzkie jako uczestnictwo w harmonii Bożego dzieła stwórczego*, dotyczy kategorii *musica instrumentalis*. W ten sposób autorka dokonuje przeniesienia pojęć ze świata filozofii starożytnej w obszar biblijno-teologicznej tożsamości chrześcijaństwa IV–V stulecia, co dopiero później zostanie szczegółowo usystematyzowane w filozofii Boecjusza w jego dziele *O nauce muzyki*. Bardzo trafnie pisze o tym we wstępie o. prof. Jacek Salij, pokazując tym samym wartość publikacji autorki: „Ze strony Antoniny Karpowicz była to bardzo szczęśliwa decyzja, żeby właśnie według schematu ustalonego przez Boecjusza uporządkować przedstawianie augustyńskiej muzykologii. Bo przecież Boecjusz tego trójpodziału nie wymyślił, tylko w różnych starożytnych dziełach na temat muzyki rozpoznał jego obecność. Znajduje się on również w dialogu Augustyna, choć niewykluczone, że sam autor dialogu tego sobie do końca nie uświadamiał” (s. 9–10).

GRZEGORZ MIŚKIEWICZ, *Grecki etos muzyczny i jego wpływ na kształtowanie się koncepcji śpiewu Kościoła w pierwszych wiekach chrześcijaństwa*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia 2014, ss. 146, ISBN 978-83-7847-172-1.

Praca obejmuje treści wiążące muzykę z jej historią, filozofią i estetyką. Autor wskazuje na jedną z najważniejszych relacji, w jakiej muzyka znajduje się od wieków: na jej związek ze słowem. Publikacja ma na celu uzasadnienie tezy na temat „muzyczności” kultury greckiej oraz jej oddziaływania na formujące się, różnorodne

koncepcje śpiewu Kościoła w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Szczegółowym celem rozprawy jest wykazanie ciągłości istnienia dorobku myśli muzycznej, powstałej w obrębie kultury greckiej, na tle zmian, jakie dokonały się na etapie powstania religii chrześcijańskiej, która, choć funkcjonowała w świecie antyku i była jego częścią, wypracowywała jednak własne, odrębne zasady etyki.

Opisywana publikacja składa się z pięciu rozdziałów. Trzy pierwsze poświęcone są historycznym uwarunkowaniom rozwoju muzycznego etosu w ramach kultury starożytnej Grecji, a rozdziały czwarty i piąty stanowią omówienie procesu kształtowania się typowo chrześcijańskich koncepcji śpiewu liturgicznego i jej relacjom do myśli greckiej.

Ks. Franciszek Koenig, ks. Piotr Wiśniewski

GRZEGORZ POŹNIAK, *Katalog organów diecezji opolskiej* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 80), Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, Opole 2014, ss. 235, ISBN 978-83-63950-30-9.

Wydana w Opolu I część *Katalogu organów diecezji opolskiej*, autorstwa ks. dr. hab. Grzegorza Poźniaka, jest owocem jego kilkunastoletniej pracy badawczej nad instrumentarium zachowanym w kościołach diecezji opolskiej. Można więc uważać tę pracę za owoc decyzji ks. abp. Alfonsa Nossola, który w sierpniu 2002 r., jako ówczesny Biskup Opolski, powołał do istnienia w ramach Kurii Diecezjalnej w Opolu Referat ds. Muzyki Kościelnej mianując ks. Grzegorza Poźniaka referentem tej jednostki. Wśród wyznaczonych wtedy zadań znalazło się także i to, aby otoczyć opieką organy piszczałkowe znajdujące się w kościołach diecezji. Jednym z wyrazów tej troski o instrumentarium diecezji stała się kwestia poznania ich historii i zabezpieczenia zachowanych świadectw o tradycji budownictwa organowego na Śląsku oraz troska o ich aktualny stan techniczny. Początek podjętej pracy wiązał się w pierwszym rzędzie z ustaleniem, jakie instrumenty znajdują się w poszczególnych kościołach i jaka jest ich proveniencja. Prowadzone w ramach pracy Referatu wizytacje instrumentów doprowadziły do zebrania podstawowych informacji o każdym z nich. Bogactwo zebranego i uporządkowanego materiału pozwoliło przygotować wydanie I części *Katalogu organów diecezji opolskiej*.

Publikacja zawiera inwentaryzatorski opis organów znajdujących się w kościołach 18 dekanatów, co stanowi połowę opisanych instrumentów diecezji opolskiej (w skład diecezji opolskiej wchodzi w sumie 36 dekanatów). Aktualnie prowadzone są prace redakcyjne mające na celu wydanie II części *Katalogu*, opisującego organy w kolejnych 18 dekanatach. W wydanej I części znalazły się opisy organów z następujących dekanatów: Dobrodzień, Głogówek, Głubczyce, Gorzów Śląski, Kamień Śląski, Kędzierzyn, Kluczbork, Koźle, Leśnica, Olesno, Opole, Opole Szczepanowice, Paczków, Prószków, Siolkowice, Ujazd, Zagwizdzie i Zawadzkie. Wybór tych właśnie dekanatów do I części *Katalogu* podyktowany był jedynie kolejnością ukończenia prac związanych z zebraniem potrzebnych materiałów.

Opis każdego instrumentu zawiera wpieryw krótkie i najważniejsze informacje o danej świątyni. Jest to ważne z tej racji, że często powodem zbudowania lub przebudowania instrumentu była wcześniejsza przebudowa świątyni lub przeniesienie instrumentu ze starego do nowo wybudowanego kościoła. Następnie podana jest wielkość organów wyrażona w ilości sekcji brzmieniowych (ilości manualów) oraz ilości głosów. Opis zawiera także informację o budowniczym i roku budowy organów. W dalszej kolejności opisane są w prostym schemacie: prospekt, traktura, wiatrownice, kontuar oraz miechy. Opis dopełnia pełny wykaz dyspozycji podany wraz z zakresem klawiatur dla poszczególnych sekcji oraz wykaz łączników, włączników ręcznych i nożnych. Opis kończy się uwagami dotyczącymi tabliczek znamionowych znajdujących się w niektórych stołach gry, które najczęściej określają budowniczego, rok budowy oraz opus firmy.

W ramach poszczególnych dekanatów wymienione są także i te kościoły, w których aktualnie znajdują się instrumenty elektroniczne. Najczęściej są to świątynie zbudowane w ostatnich dziesięcioleciach.

Dzięki opracowanej publikacji autor przyczynia się do zachowania wielu cennych informacji dotyczących poszczególnych organów, co składa się w szerszym wymiarze na dzieło lepszego poznania tradycji budownictwa organowego w całym regionie. Wydany *Katalog organów diecezji opolskiej* może stanowić doskonały punkt wyjścia dla dalszych, szczegółowych, badań organologicznych nad śląską tradycją budownictwa organowego. Przygotowany *Katalog* dostarcza także potrzebnych informacji tym wszystkim, którzy opisując historię parafii i kościołów, będą mogli zaczerpnąć kompetentne i wiarygodne wiadomości na temat organów znajdujących się w poszczególnych świątyniach.

Ks. Franciszek Koenig

KS. ANTONI REGINEK, *Kancjonał rękopiśmienny jako przekaz tradycji śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX wieku. Studium źródłoznawcze na podstawie trzech zbiorów: Kancjonał z Leśnicy Opolskiej (1810–1848), Kancjonał Ellgotcki (1832), Kancjonał ze Śląska Pruskiego (2 poł. XIX w.)* (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 71), Katowice: Księgarnia św. Jacka 2012, ss. 191, ISSN 1643-0131, ISBN 978-83-7030-883-4.

Na jej treść rozprawy składają się: *Wstęp*, trzy rozdziały: I. *Omówienie trzech, mało znanych dotąd przekazów rękopiśmiennych: Kancjonał z Leśnicy (1810–1849), Kancjonał Ellgotcki (1832) i Kancjonał ze Śląska Pruskiego (2 poł. XIX w.)*. *Pochodzenia, opis i przeznaczenie danego zbioru, ogólna struktura oraz wspólne zestawienie zasobu repertuarowego*; II. *Porównanie zawartości omawianych kancjonałów rękopiśmiennych z wybranymi zbiorami drukowanymi*; III. *Charakterystyczne cechy zasobu śpiewów w omawianych zbiorach rękopiśmiennych oraz Zakończenie*. Całość dopełniają: *Aneks, Bibliografia, Indeks śpiewów i pieśni, Indeks osób* i streszczenie w języku angielskim.

Opracowanie, zamierzeniem autora, „(...) ma przybliżyć badaczom pieśni i miłośnikom śpiewów kościelnych trzy kancjonały rękopiśmienne — dwa ze zbiorów Biblioteki Śląskiej i jeden z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach — pod względem muzycznym prawie nieznane, a jak się okazuje, o cennej zawartości badawczej”. Tytuł sugeruje jednak, że publikacja nie ogranicza się jedynie do omówienia zawartości wspomnianych trzech rękopisów. We *Wstępie* ks. Reginek podkreśla wielość opracowań na temat drukowanych zbiorów pieśni na Śląsku (swoją drogą, zwłaszcza od XIX stulecia również bardzo licznych), z jednocześnie wyartykułowaną potrzebą analizy zasobu źródeł rękopiśmiennych (s. 16–17). Zabytki tego typu miały charakter głównie użytkowy, jednak dziś mogą być cennym, czasem jedynym źródłem poznania dawnych przekazów śpiewów. Omawiana pozycja stanowi więc ważny wkład w poznanie religijnej muzycznej kultury na Śląsku poprzez zbadanie tytułowych zbiorów wraz z możliwie najpełniejszym opracowaniem ich genetycznego i funkcjonalnego kontekstu. Ponadto autor omawia tu cele i założenia opracowania oraz metody, jakimi się posłużył. Porównanie zasobu trzech rękopisów o różnym pochodzeniu z repertuarem ówczesnie drukowanych zbiorów ma — zdaniem ks. Reginka — służyć „pomocą w odkryciu ewentualnych infiltracji repertuarowych”, a także spróbować „naświetlić na nowo całą bogatą tradycję śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX w. w kontekście regionalnym i ogólnopolskim” (s. 18), by następnie przejść do próby sprecyzowania najważniejszych cech zasobu pieśniowego omawianych rękopisów.

Rozdział pierwszy otwiera typologia śpiewów i pieśni, w której świetle autor dokonuje charakterystyki badanych kancjonałów w dalszych rozważaniach. Drobiazgowy opis każdego z trzech omawianych źródeł pod kątem pochodzenia, przeznaczenia i struktury stanowi trzon tej części pracy, po czym ks. Reginek prezentuje ich zasób repertuarowy we wspólnym zestawieniu. Każdy z omawianych zabytków, stanowiąc w swojej pierwotnej idei źródło użytkowe, wykorzystywane w lokalnej społeczności, ukształtowane jest w sposób indywidualny, najprawdopodobniej uzależniony od samodzielnego zamysłu twórcy i potrzeb środowiska. Stąd różna budowa i zasób repertuaru. Autor opracowania dokonuje tu zestawienia i charakterystyki dostępnego materiału.

Drugi rozdział przynosi porównanie zawartości omawianych przekazów z wybranymi zbiorami drukowanymi. Autor uzasadnia wybór tychże głównie ze względu na rangę i zasięg oddziaływania, także kontekst historyczny i geograficzny (miejsce i czas powstania) oraz przeznaczenie kancjonałów. Wybór ten o ile — co przyznaje — jest subiektywny, jednak konieczny z jednej strony, z drugiej zaś stanowi dostateczny punkt odniesienia dla oceny zasobu śpiewów zawartych w omawianych źródłach rękopiśmiennych. Interesujące wnioski nasuwają się dzięki wykazaniu znaczących podobieństw ich repertuaru z zawartością drukowanych zbiorów śląskich oraz ogólnopolskich, z tym, że omawiane rękopisy wykazują z tymi drugimi słabsze związki. Dotyczy to też głównie pieśni o zasięgu ogólnopolskim i cieszących się dłuższą tradycją — co zauważa autor. Stwierdza też pewną wybiórczość

w repertuarze omawianych zbiorów, widoczną np. w braku popularnych w Polsce nabożeństw, jak *Godzinki do Niepokalanego Poczęcia NMP*, *Gorzkie żale*, czy *Droga Krzyżowa*. Z kolei fakt niewielkiej reprezentacji śpiewów okresu Bożego Narodzenia i za zmarłych prowadzi autora do wniosku, że społeczności, wśród których powstały omawiane źródła, korzystały z odrębnych zbiorów rękopiśmiennych. Prawdziwym fenomenem nazwano zaś zasób niepublikowanych, a charakterystycznych dla tradycji górnośląskiej śpiewów, które znalazły się w późniejszych, od omawianych rękopisów, drukach. Autor przypuszcza, że niektórzy twórcy drukowanych kancjonałów mogli korzystać z zasobu omawianych w rozprawie zabytków.

W rozdziale trzecim znajdujemy charakterystykę zasobu poszczególnych zbiorów pod kątem specyfiki regionalnego repertuaru w ramach zasadniczych działów śpiewów i pieśni, takich jak np.: mszalne, adwentowe, okresu Bożego Narodzenia, pasyjne i in., także omówienie właściwości językowych oraz przykładów wariabilności, zarówno tekstowej, jak i melorytmicznej. Osobny punkt opracowania stanowi omówienie oryginalnych śpiewów zawartych w jedynym rękopisie zawierającym zapis muzyczny. Znalazły się tu: *Nieszpory Uroczyste*, pieśni chorałowe w języku niemieckim, wybrane pieśni w języku czeskim, śpiewy gregoriańskie. Podsumowując, autor stwierdza, że repertuar będących przedmiotem rozprawy kancjonałów ukształtowany został przez długotrwały wpływ kilku co najmniej tradycji, z czego wymienia się głównie: polską i lokalną — górnośląską, z wpływami południowymi i zachodnimi.

Opis i systematyka zasobu śpiewów trzech rękopiśmiennych kancjonałów są dla autora analitycznym punktem wyjścia do wniosków, wysuwanych roztropnie na podstawie wnikliwych badań. Rozległość cytowanej literatury wskazuje na niezwykłą w niej orientację piszącego. Ponad dwieście pozycji wymieniono w spisie bibliografii; warto wyróżnić, obok opracowań zwartych, liczne (ponad 60) źródła porównawcze, jakimi są zbiory śpiewów i pieśni oraz druki ulotne. Studium trzech śląskich rękopisów pozwala ukazać przykłady kształtowania się repertuaru, następnie infiltrację materiału pochodzącego z różnych tradycji, także wskazać rolę, jaką zbiór taki mógł w przeszłości pełnić w społeczności lokalnej, co autor również podkreśla. Przejrzystość opracowania, z obszernymi wyjaśnieniami wprowadzającymi w zagadnienia i podsumowaniami, stanowi dodatkową jego wartość. Zamieszczone w aneksie teksty, nuty i zestawienia śpiewów oraz pieśni obrazują podjęty temat wybranymi przykładami.

Bliższe zapoznanie się z rozprawą ks. A. Reginka prowadzi nieuchronnie do przekonania, że owo wnikliwe studium nad trzema rękopiśmiennymi zbiorami użytkowymi to niezwykle cenny dla poznania muzycznej kultury religijnej Śląska, ale także wart szerszego rozpowszechnienia przewodnik w naukowym postępowaniu z podobnymi źródłami¹⁶. Wydaje się, że wiele jeszcze zabytków tego typu pozostaje

¹⁶ Zauważmy również pojawienie się w ostatnim czasie opracowań podobnych zagadnień, m.in. w artykułach M. Lenarta i T. Jasińskiego. Por.: M. LENART, *Rękopiśmienny zbiór pieśni z przelomu XVIII/XIX*

nie opublikowanych i nie opracowanych; rodzi się więc postulat jak najszybszego uzupełnienia tej luki. Omawiana publikacja stanowi doskonały przyczynek, by nie rzec — wzorzec i zachętę, do podejmowania takich zagadnień w przyszłości — oby jak najbliższej.

Mariusz Pucia

PIOTR WIŚNIEWSKI, DARIUSZ SOBCZAK (red.), *Choro Basilicae Metropolitanae Gnesnensis. In memoriam (1914–2014). Księga Pamiątkowa dedykowana Chórowi Bazyliki Metropolitalnej w Gnieźnie (1914–2014)*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia 2014, ss. 391, ISBN 978-83-7847-191-2.

Publikacja jest wyrazem hołdu złożonego chórowi prymasowskiemu w Gnieźnie, istniejącemu nieprzerwanie od stu lat. Dlatego też rozpoczyna się ona słowem Prymasa Polski abpa Wojciecha Polaka. Teksty naukowe w niej zamieszczone dotyczą przede wszystkim dziejów zespołu, włączając w to tło historyczne jego powstania i działalności, a także postaci pięciu kolejnych dyrektorów chóru. Niektóre opracowania są związane z poruszaną tematyką w sposób nieco luźniejszy, gdyż dotyczą problemów bardziej ogólnych lub charakterystycznych dla innych, niż Wielkopolska, obszarów naszego kraju.

Edycja dzieli się na trzy główne części: artykuły, recenzje i wspomnienia. Każda z nich została przedstawiona w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów.

Część pierwsza składa się z 16 artykułów *stricto* naukowych, podejmujących zagadnienia historyczne, muzykologiczne, muzyczne, liturgiczne i in. W części tej znajdują się następujące artykuły: JERZY BISZTYGA, *Verbum et actio. Kontekst obrzędu jako istotne kryterium stylu muzyki liturgicznej*; BEATA BODZIOCH, *Śpiewy mszalne o świętej Klarze w graduale klarysek gnieźnieńskich z 1418 roku i innych źródłach średniowiecznych*; STANISŁAW GARNCZARSKI, *Chór tarnowskiej katedry w latach 1831–1919*; BOGDAN KICINGER, *Schola. Wczoraj i dziś*; FRANCISZEK KOENIG, *Cecyliańska tradycja chóru katedralnego w Gliwicach. Statut Stowarzyszenia św. Cecylii przy gliwickiej Parafii św. Ap. Piotra i Pawła*; ROBERT NALEPKA, *Ksiądz Stanisław Tłoczyński (1881–1958) — animator życia muzycznego w Gnieźnie*; IRENEUSZ PAWLAK, *Muzyka w katedrze gnieźnieńskiej na przełomie XIX i XX wieku*; IRENEUSZ PAWLAK, *Muzyk kościelny — zawód, funkcja czy powołanie?*; REMIGIUSZ POŚPIECH, *Muzyczna działalność ks. Stanisława Tłoczyńskiego w klasztorze ojców paulinów na Jasnej Górze w okresie II wojny światowej*; ANTONI REGINEK, *Wpływ Wielkopolan na rozwój ruchu śpiewaczego na Górnym Śląsku i wzajemne twórcze relacje*; ANDRZEJ ROJEWSKI, *Formacja organistów jako element odnowy śpiewu i muzyki kościelnej w diecezji płockiej w latach 1890–1939*; DARIUSZ SOBCZAK, *Ka-*

wieku jako źródło do poznania śpiewów w języku polskim na Śląsku, w: M. URSEL, O. TARANEK-WOLAŃSKA (red.), *Śląskie pogranicza kultur*, t. II, M. URSEL (red.), *Na pograniczu kultur. Literackie i paraliterackie recepcje obyczaju, tradycji, kultury umysłowej na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, Wrocław 2013, s. 67–86; T. JASIŃSKI, *Rękopiśmienny zbiór pieśni maryjnych Józefa Urody z Buczkowic*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio L „Artes” 11 (2013), t. II, s. 83–143.

talog organistów katedry gnieźnieńskiej od XV do XXI wieku; DARIUSZ SOBCZAK, *Dyrektorzy Chóru Prymasowskiego w latach 1959–2008*; PIOTR WASZAK, *Zespołowe śpiewanie w Biblii Hebrajskiej, czyli o chórach w Starym Testamencie*; PIOTR WIŚNIEWSKI, *Chór Archikatedry Gnieźnieńskiej od momentu powstania (1914) do zakończenia Soboru Watykańskiego II (1965)*; ZYGMUNT ZIELIŃSKI, *Pieśń — nośnikiem słowa i kultury polskiej pod zaborem pruskim*.

Część druga zawiera trzy recenzje omawiające pozycje naukowe związane z muzyką kościelną: BEATA BODZIOCH, *Ks. Pawlak Ireneusz, De musica sacra in Polonia. Questiones selectae, red. ks. Stanisław Garnczarski, Tarnów: Wydaw. Biblos, 2013, t. 1, ss. 429, t. 2, ss. 552, t. 1 ISBN 978-83-7793-193-6, t. 2 ISBN 978-83-7793-194-3*; PIOTR WIŚNIEWSKI, *Dariusz Sobczak, Ks. Władysław Zientarski (1916–1991) — badacz dziejów muzyki polskiej od XV do XIX wieku, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2008, ss. 272*; ZYGMUNT ZIELIŃSKI, *S.A. Blejwas, The Polish Singers Alliance of America, 1888–1998: choral patriotism, Rochester, NY: University of Rochester Press, 2005*.

W części trzeciej zamieszczono wspomnienia byłych lub aktualnych chórzystów, które dotyczą wybranych epizodów z działalności chóru prymasowskiego lub też odnoszą się do jego dyrygentów. Znalazły się tam wspomnienia następujących osób: ks. RYSZARD FIGIEL, *Tło historyczno-społeczne Chóru*; URSZULA GRACZYK, *„Śpiewajcie Panu pieśń nową” (Ps 96)*; MICHAŁ GRUPA, *Ks. Ryszard Figiel — człowiek wielkiego serca*; BARBARA KABACIŃSKA, *Moje spotkanie z chórem*; CZESŁAWA KALEŃSKA, *Działalność Chóru Prymasowskiego w latach 1959–1970*; LIDIA KOWALSKA, *Włochy — spotkanie z Janem Pawłem II*; OLGA NOWICKA-PAWŁOWSKA, *Ks. Dariusz Sobczak — nasz nowy Dyrektor*; DARIUSZ SOBCZAK, *Inauguracja Jubileuszu 100-lecia Chóru Prymasowskiego. Spotkanie z Ireną Santor*; RENATA STACHOWIAK, *Bogdan Olszak — nauczyciel emisji głosu*; EUGENIA TRYGALSKA, *Wycieczka do Rzymu w 1980 roku*; JACEK WEISS, *Ksiądz Kanonik Tłoczyński*; HENRYK WOJCIECHOWSKI, *Był taki „Maestro”*; ZYGFRYD ŻYMIĄŁKOWSKI, *Wspomnień czas — okiem Prezesa*.

Księgę ubogacają liczne fotografie dyplomów i wyróżnień, jakie chór otrzymał od władz kościelnych i świeckich, portrety dyrygentów oraz okolicznościowe zdjęcia z pielgrzymek, wycieczek i występów zespołu w różnych miejscach Polski i Europy.